

names of Turkish scholars (Cevat Chapan, Sevhi Graf, Sevda Shener) who dealt with the problems of the Turkish biographical literature.

Plays of Hakan Altıner, Turan Oflazohlu, Turgut Ozakman, Remzi Ozchelık represent individual innovations in the mode of the Turkish biographical drama of modern and postmodern period. Remzi Ozchelık offers new esthetic resources in the mode of traditional biographical genre, updating and changing its structure. The author admits that his own perception of the phenomenon of Ibn Sina has been viewed from different angles.

A prototype of the world-famous Turkish architect Mimar Sinan is also a source of inspiration of Turkish playwrights of modern times. The most well known are plays, in which the image of the main character is a prototype of Mimar Sinan: «Grand Sinan» (1971), «I am Mimar Sinan» (1987), «Sinan» (1997) and «Grand Sinan» (2011).

These pieces constitute a valuable and reliable biographical information, H. Altıner, T. Ozakman and T. Oflazohlu grasp seven years from the life of a famous architect, in which he created one of the greatest buildings of the Ottoman Empire – Suleymaniye Mosque . The play of T. Ozakman covers all biographical components from the architect's life. «I am Mimar Sinan» is presented in the form of a monologue appeal to the young generation of modern Turkey. The peculiarity of all these plays are glorified names of the great persons of the Islamic world, focus on biographical resources, literary innovation, that corresponds to norms of modern drama.

Keywords: *biography, prototype, protagonist, Turkish drama.*

УДК 821.161.2:929 (043.3)

Л. В. Романенко, О. В. Євмененко

СУЧАСНІ РЕЦЕПЦІЇ ПОСТАТІ УСТИМА КАРМАЛЮКА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Пропонована стаття досліджує особливості відтворення постаті Устима Кармалюка у творах сучасних українських авторів (Олександра Гижі «Облога Кармалюка», Ігоря Лагунова «Серце Кармалюка», Гліба Сітька «Український супергерой славетний лицар Устим Кармелюк»). Метою роботи є розкриття особливостей художнього бачення подій першої половини XIX століття та ролі Устима Кармалюка в утвердженні української державності, визначенні прагнень і уявлень про майбутнє нації, а також аналіз і співставлення особливостей відтворення цього персонажа в художньому тексті й історичних джерелах.

Ключові слова: *кармалюкіана, роман, поема, поетика, художній текст, образ, традиція, сучасна література, фольклор, історіографія, самоідентичність.*

Українська література завжди активно відгукувалася на соціальні і політичні перетворення, прагнучи відтворити правдиві сторінки історії, трактуючи їх саме з позиції народу. Сучасна наука про літературу дедалі активніше долає кон'юнктурні підходи до фахового осмислення широко представленої у письменстві історичної тематики. Із огляду на це сьогочасним убачається дослідження творів словесності про національного героя України, ватажка месницьких загонів першої третини XIX століття – Устима Кармалюка.

Метою цієї розробки є визначення художніх особливостей у змалювання постаті славетного героя на сучасному етапі формування української літератури на матеріалі

творів Олександра Гижі, Ігоря Лагунова та Гліба Сітька. Найважливішими завданнями, які ставляться перед нами, є простеження особливостей відтворення образу У. Кармалюка в літературних текстах та аналіз історіографічного матеріалу про цю людину.

Актуальність. З'ясування специфічних ознак художнього моделювання цієї постаті – саме на часі. Адже в умовах становлення молодшої української держави вчені здобувають можливість пізнати художню історію, звільнену від заангажованого тлумачення справді лицарських сторінок минулого. Багатий фольклорний матеріал про отамана «дивних розбійників», як і твори письменників XIX – XX століття (Марка Вовчка, М. Старицького, Л. Старицької-Черняхівської, В. Гжицького, М. Зарудного, А. Малишка), так і сучасних авторів (О. Гижі, А. Гудими та інших) потребують сучасного наукового прочитання, а то й першоатестації, що зумовлюється необхідністю цілісного, системного аналізу художньої історії України. Окрім того, літературні твори про Кармалюка ще не розглядалися під кутом зору втілення концепцій героїчних і трагічних відтінків нашої історії, визначення співмірності історичних і художніх конфліктів, з'ясування поетикальної специфіки творення характеру видатної історичної особи. Актуальність обраної теми зумовлюється й тим, що літературна кармалюкіана має своє специфічне завдання – виформовувати національну свідомість, примножувати й розвивати історичний духовний досвід етносу, передавати моральні уроки прийдешнім поколінням.

Слід зауважити, що в розвідках Л. Барабан, Л. Мельник, М. Сиротюка, В. Сокола, В. Тищенко, І. Цуркана, І. Чернової, інших дослідників розглянуто окремі аспекти порушеної проблеми. Однак донині відчуваємо брак її концептуального інтегративного осмислення. Відтак сьогочасним вважаємо аналіз художнього матеріалу про Кармалюка і кризь виміри ідеї націєтворення як домінантної, залучення його до ширшого ідейного простору задля декодування історичної та художньої правди про українську націю.

Українська література – національна модель загальноєвропейського літературного процесу – має у своєму арсеналі поважну кількість високохудожніх творів історичної тематики. Чільне місце з-поміж них належить творам про національно-визвольну боротьбу нашого народу. Одне з чільних місць кармалюкіана посідає і в новітній українській літературі. Найбільш значними, на нашу думку, творами є романи Василя Кучера «Устим Кармалюк» (1954), Володимира Гжицького «Кармалюк» (1971), Андрія Гудими «Устим Кармалюк» (1992). Характерною їх ознакою є зображення історичної величі народного героя, відтворення боротьби народних мас за соціальне і національне визволення. У творах новітнього письменства схрещуються найбільш суспільно вартісні національні, соціальні й моральні координати історії України. Вдумливий читач проймається гордістю за свій народ, його героїв, що є носіями високих моральних цінностей, мужності та відваги. Та неабиякий інтерес викликають твори вже нових авторів (І. Лагунова, Г. Сітька), які засвідчують актуальність порушеної теми і сьогодні.

Аналіз літературної кармалюкіани у статті спирається на положення, найбільш поширене серед дослідників. Його центром є теза про співвідношення історичного факту з художнім вимислом і художнім домислом. Відповідно до цього твори поділяються на художньо-історичні, художньо-документальні та історико-художні. Твори про Кармалюка органічно поєднують у собі ознаки всіх трьох груп.

Загалом, висвітлення повстансько-визвольної діяльності Кармалюка в польській, російській і частково українській історіографіях, із зрозумілих причин, мало тенденційний характер – «вибілювалася» політика загарбників України. Спроби

вітчизняних істориків об'єктивно простежити найпосутніші детермінанти руху часто зустрічали відчутний опір шовіністичних ідеологій.

Усі тенденційні тлумачення пережила історія Кармалюка, створена в українському фольклорі. Вона відбиває погляди тих, хто підтримував народного оборонця, повсякчас звертався до нього, шукаючи захисту від гноблення. Українська ж літературна кармалюкіана сприймається нині як вираження національної самосвідомості народу. Її ідеї, образний лад акумулюють суспільні настрої доби, передають величне за сенсом почуття, що нині кваліфікуємо як національну гордість українця.

У період становлення незалежної держави художні твори національно-визвольної проблематики стають особливо актуальними. Вони відіграють велику виховну роль, сприяють популяризації героїчної української історії з-поміж широкого загалу. Роман Олександра Гижі про Кармалюка зазнав дещо прозаїчної долі. Коли критика й помітила твір, то безвідносно до його ролі в літературному процесі останнього десятиліття минулого століття.

За твердженням В. Дончика, героями для О. Гижі були й залишаються лише вроджено добрі люди, яких, крім батька з матір'ю, виховувало ще й владне стремління ества, котре формувалося не століття чи два і не в лічені роки може бути перелицьованим. Скоріше навпаки: воно (а радше – незліченні його носії, набагато упертіше, ніж власники пропагандистських штучних цнот) противиться всякому над собою насильству і цим чи не найдошкульніше судить сучасність [2, с. 247].

Роман О. Гижі прикметний наявністю ознак неоромантизму. Історичні факти, офіційні свідчення тісно переплітаються тут із рисами пригодницькими (порятування графині Марисі Амчеславської від каїнітів, її подорож до Петербурга, втеча Кармалюка з в'язниці тощо).

Домінантним засобом зображення головного героя стає ретроспекція – розлогі спогади, хворобливі марення тощо. Роман побудований у такий спосіб, що сьогочасні події постійно переплітаються з давноминулими (спогади Кармалюка про молодість, втечу з Боровлянської гуральні, спілкування з родиною тощо). Паралельно з описом перебування ватажка у в'язниці літератор розповідає про пригоди графині Амчеславської, Андрія, розваги в царському палаці та ін. Ці історії мають певний зв'язок із його долею. Так, саме графині в творі надається право виконання місії рятівниці. Автор детально описує її напружені спроби дістатися до царя, вплинути на рішення щодо скасування смертної кари меснику. Це зумовлене і симпатією до народного героя, і вдячністю за порятунок від злодіїв, за повернення їй документів на право наслідування всіх маєтків покійного чоловіка Вацлава Амчеславського, прах якого Кармалюк знайшов в уральських горах, коли черговий раз повертався в Україну. Спілкуючись із Кармалюком, графиня намагається виправдати дії польських магнатів їх моральною недосконалістю: «...Поляки ніколи не здобудуть волі, доки ваші магнати прагнутимуть її лишень для себе, а народ буде їм коней гнuzдати для походу.

– Гонор польської шляхти... відомий на цілий світ. То не вина її, а біда» [1, с. 77].

Маючи допитливий розум, спостережливість, Устим Кармалюк замислюється над проблемами беззахисного народу: «В Україні рабство хтіла посіяти польська шляхта й пожнивувала бурю. Опісля Хмельниччини прийшли брати по вірі і в своєму обозі привезли своє голодне рабство. Воно й погвалтувало волю українців, повикручувало їй суглоби честі. Треба їх виправляти. Треба розтрощити панські скарбниці. Там наша воля, сріблом кута в тих золотих безоднях!..» [1, с. 10].

Превалювання психологічного начала в зображенні Кармалюка особливо помітне в епізодах допитів ватажка. Устим у душі сміється над своїми суддями і зовні

тримається справді гідно. Пан Радзиловський весь час відчував, що потерпає фіаско в словесному двобої з отаманом. Важливим засобом психологічного зображення виступає тут портретна характеристика персонажів і опис умов перебування Кармалюка у в'язниці. Уже вісімнадцять місяців він витримує там, де буквально кілька днів можуть звести людину з розуму: «Сивина геть-чисто запорошила скроні... То таке, посивіти можна від жаб'ячого кваку... Але вже прогучав понад світом дужий передрім кованих копит за мурами каземату... Вже білий світ озвучений в сім казематі, де людина за три дні сконала б, аби лишилася безрухом, пов'язана страхом як ланцюгами» [1, с. 322]. Із метою протиставлення автор залучає описи суддів, тюремників і спостерігачів на допиті Кармалюка. Ватажок розпочинає дискусію із суддями про слідування Божим заповідям, за якими вони звинувачують ватажка у всіх гріхах: «Ви сповідуєте устами Христа заповіді, а в серці вашому диявол кублиться. Ви засипали собі пам'ять попелом з людських добродійностей, а сподіваєтеся, що спалили нашу волю... Що ж до моєї долі, то моє життя – мій хрест. Нести буду, аж доки не впаду з мертвим серцем. Утішений тим, що спрага до волі у людини від Бога» [1, с. 328]. Кармалюк розмірковує й стосовно зради, що стала згодом причиною його загибелі. Звертаючись до суддів, він кидає звинувачення в тому, що через таких як вони серед народу плодяться зрадники: «Зрадництво – се мерзенне ремесло виродків з-поміж людності – ви взяли за спосіб приборкання правдолюбців, а зрадництво, врешті-решт і погубить, бо не можна поратися з лайном й водночас лишитися чистим. Розбещені владою над уярмленим народом, ви уже не зможете зупинитися в своєму падінні, й агонія ваша буде страшена» [1, с. 331]. Тому Устим Кармалюк не звинувачує родину Блажкунів у зраді, а знаходить виправдання: «Страх зрадив... Той осоружний пострах, який опісля Коліївщини люто гнобить кожну українську душу. Він іще завдасть нашому народові горя стократ і висотає з нашого серця ріки чистої крові. Але найглибша від нього ураза... то зницілий, стриножений дух наш, що зрікся власної честі. Натомість якийсь юда посіяв нам в душу цикуту про хату, що скраю... І наші пращури іще раз поконали у високих могилах. Горить сусідова хата, а Грицько свої околоту водою кропить... коли це ми стали такими?!» [1, с. 264]. О.Гижка наділяє свого героя здатністю по-філософськи осмислювати життя, робити зі спостереженого справді глибокі висновки.

У романі О. Гижі «Облога Кармалюка» отаман виступає уособленням незламної життєвиривалості, незалежності, духовної сили – рис, характерних для людей, котрі з ранніх літ були близькими до праці й героїчних традицій предків. Звертає на себе увагу й такий висновок автора: «...не може так бути, щоби нарід, який виборонив себе від смерті ще за Хмельниччини, відтак замурував у своїй душі одвічне жадання волі. Треба будити... козака в кріпакові... Бо тільки-но засне оте жадання, нарід пропаде, як голівешка в огні. Не згорить у полум'ї, то в жарові дотліє» [1, с. 41]. У Гижі, до того ж, Кармалюк – набожна людина, яка боїться скоїти гріх, що потім доведеться спокутувати перед Богом. Тому вбивство для нього – неприпустиме стосовно навіть найлютіших ворогів. Саме в цьому вбачаємо художнє відкриття автора, новизну його художньої інтерпретації. Заторкуючи релігійне питання, прозаїк порушує проблему, актуальність якої не піддається сумнівам і нині. Адже віра – один із чинників національного менталітету, показник совісті народу, його духовної свободи, національного розкріпачення: «...Душа моя належить Богові, а серце людям. Не для себе жию» [1, с. 21].

Кармалюк Олександра Гижі – не розбійник із великої дороги чи кровожерний зарізьяка. Він – людина, що глибоко усвідомлює свої дії, керується високими моральними імперативами: «...народ сей ніколи не займав чужого, не пхався попід чужу стріху, не палив сусідові хату, а був добрим од сотворення, бо доброю була земля,

де пустив своє коріння од вселенського потопу... Усе в тебе є, мій добрий народі. І землі, і води, і місяць, і зорі, а долю твою розіпнули на Божих заповідях, зневаживши і їх, і самого Бога» [1, с. 68].

Романіст прагне органічно пов'язати історично-конкретне, національне із загальнолюдським, показати не лише видатну історичну особу, а й звичайну людину. Таке поєднання особистісного й загальнолюдського було типовим явищем для української історичної прози, що спиралася на досвід мистецького освоєння історичних подій через долі конкретних людей.

Спираючись на традиції своїх попередників, а часто й сперечаючись із ними, на ґрунті історичних та психологічних гіпотез, О. Гижа здійснив справжнє художнє відкриття кармалюкіани з її наслідками, уроками.

У романі досліджується й політика Польщі та Росії стосовно Кармалюка й українського народу. Це було ставлення завойовників, володарів, що з двох боків прагнули «проковтнути» Україну, придушити її споконвічне прагнення до волі. Автор детально вивчив тих, хто прагнув знищити під корінь цілий народ. Із цією метою в романі детально виписано образ російського царя Миколи I, якого романіст зневажливо називає «наш благуватий Миколай» [1, с. 138], «самодержавець великої, малої, білої і рябої, бо загарбали вітці чималенько» [1, с. 187]. Паталогічний егоцентризм, загребушість, хитрість і цинізм – визначальні риси характеру графа Яреми Амчеславського, показаного у зв'язку з образом графині. Це – типовий представник польського панства, який мріє про накопичення, володарювання, навіть ціною смерті своїх родичів: «Ярема, граф Амчеславський, був хитрий, мов лянаний лис, а мудрий, як стара кобра» [1, с. 58]. У плані протиставлення зображена графиня – один із головних персонажів. Її образ введений радше для того, щоб показати, що не всі поляки однакові. О. Гижа намагається виправдати весь польський народ. Саме її устами автор виправдовує і дії ватажка-українця: «Кармалюк відбирає у нас те, що ми силою забрали в його народу» [1, с. 133]. Позицію героїні в ставленні до Устима Кармалюка автор пояснює її зв'язками з польськими революціонерами, які відстоювали національну незалежність співвітчизників.

Олександр Гижа чи не єдиний із письменників зобразив спільність мети визвольних змагань українського та польського народів у відстоюванні національної та соціальної незалежності. Російський же цар постає тут як загарбник, один із винуватців вбивства Кармалюка. Уже в назві твору «відлунує» наказ Миколи I «полювати» за Кармалюком, а його мета – не ув'язнити героя, а знищити фізично. Із цією метою в Україну відправляють молодого шляхтича Рутковського, який вистежує подільських месників, вважаючи це справою честі. Цар робить правильний вибір. Адже заради слави Франц Рутковський здатний на все: «Сей полячок землю під собою буде гребти, щоби заслужити монаршу милість...» [1, с. 19].

У тексті роману чітко простежується тяжіння автора до гостроти сюжетного розвитку. Звертають на себе увагу при цьому моменти, коли серйозні історичні конфлікти заступаються надуманими інтригами, мета яких – «зацікавлення» читача. Разом із тим, завважимо, що в зображенні постаті головного героя роману письменник пішов не набагато далі своїх попередників. Він тут, сказати б, традиційний, узвичаєний. Його ненавидять пани, поважають і шанують знедолені українці. Однак, на противагу письменникам, що творили в умовах засилля комуністичної ідеології, О. Гижа мав змогу вголос сказати правду. Тому помічаємо в романі відверте утвердження думки про наступність і навіть безперервність національно-визвольних змагань українського народу (наявність «двійників» Кармалюка в багатьох повітах, офіційне призначення своїм наступником сина загиблого товариша Івана Криничного), про невмирущість самого волелюбного духу української нації: «Я сіяв надію, а виросте воля...» [1, с. 446].

Новаторською ознакою твору О. Гижі вважаємо також показ діяльності (паралельно з ватагою Кармалюка) розбишацьких кублиць, що дискредитували героя в очах людей. Такими є загони під проводом Мошка Цибульського (наприкінці твору його вже звуть Ільком, що, напевно, пояснюється тим, що постать є вигаданою), Єжи Принцевича, який, щоб «очорнити» ім'я героя серед звичайних селян, грабував і збиткувався на шляхах зі звичайних українців. У зв'язку з цим варто згадати перекази про те, як Кармалюк «підковував» молодичь на шляху. Очевидно, автор був знайомий з народними творами, вміщеними в журналі «Киевская старина», тому спробував виправдати отамана, доводячи, що аналогічні перекази виникли у ворожому середовищі. Жанр, обраний літератором для зображення ватажка – роман – дає можливість охопити досить значний проміжок часу. Між тим, письменник розповідає про життя та діяльність Устима Кармалюка після останньої втечі його з Сибіру (орієнтовно за чотири роки до смерті). Автор не подає точних дат. Про це здогадуємося з побіжних згадок подій, що відбувалися (зокрема, Польське повстання), та записів у щоденнику графа Амчеславського. Слід думати, що автора цікавив саме цей період життя як переломний для Устима Кармалюка в усвідомленні героєм наслідків своєї боротьби.

Новаторство О. Гижі – в акцентації людинознавчих, психологічних первнів у засобах конструювання образу видатної історичної особистості, в наданні йому політично загостреного звучання, нового ідейного забарвлення, в поєднанні історичного із загальнолюдським.

Одним із останніх творів про діяльність Устима Кармалюка є твір Ігоря Лагунова «Серце Кармалюка» (драматична поема у 30 сценах), що побачив світ 2003 року. Твір можна охарактеризувати як розважальний, спрямований на те, щоб зацікавити читачів тими перипетіями, які висвітлюються у поемі.

Оригінальною є інтерпретація подій, що пов'язані з ім'ям головного героя. Оповідь починається із нагородження російським царем Миколою І шляхтича Рудковського за вбивство Устима Кармалюка. У цій сцені автор відтворив образ уже померлого на той час подільського месника, в якому було втілено головну думку усього твору: «Я в народі, а народ бессмертен. Он дает мне силы, и в этом счастье, иного не желаю» [3, с. 7]. Далі події описуються із того моменту, коли парубок активно почав проявляти спротив пану. І. Лагунов фрагментарно подає шлях боротьби У. Кармалюка, звертаючи увагу на маловідомі факти з життя героя, а то й вдаючись до художнього вимислу. Знахідкою автора є згадка про зв'язки Кармалюка із циганами, які показані не такими, якими звикли їх бачити читачі. Цигани тут показані як благородні, добрі та гостинні люди. Не менш важливим є віщування циганки про долю, яка чекає Кармалюка. Утікши від рекрутчини, Кармалюк не мав наміру розгортати масштабне повстання, та циганське пророкування здивувало його, але не злякало, підштовхнувши до активних дій: «Широкий шлях стелиться, маєш робити три великих переходи, багато буде тобі перешкод, але вогонь вийде переможцем! Стережись підступності жіночої, будеш мати від них лихі вісті!... Ти ще не був в жіночих лабетах, вогонь вогонь гасить. Знай, що твій останній день прийде від жінки, але твоя душа може бути спокійною, ти не вчиниш зла дарма, твої вороги будуть тебе ненавидіти, але до того часу, поки не зроблять з святого хреста кулю і не освятять її, тобі все байдуже!» [3, с. 35]. Вказівка на зброю, якою можна вбити месника є суто фольклорною.

Загалом весь твір не відповідає історичній достовірності. Автор вдається до фольклорної інтерпретації діяльності Устима Кармалюка, не замислюючись над історичною достовірністю подій. Основним завданням автора є показ національної та соціальної несправедливості того часу, що підсилюється залученням образів польських

і російських панів, котрі відзначилися своєю надзвичайною жорстокістю і винахідливістю у вигадуванні тортур, які застосовувалися для знущань із кріпаків. Ставлення до українського народу, зокрема, яскраво показане у діалозі поміщиків про українських дівчат:

«Балакін. ...Досконале, хлопское сословие должно знать место. Однако, господа, хлопки довольно смазливые бестии, доложу?..

Янчевський: Це вже доведено не одним. Байстрят доволі!..» [3, с. 12].

Твір І. Лагунова можна розглядати як данину традиції, оскільки відсутність історичного підґрунтя свідчить лише про те, що цікавою для сучасного читача може бути лише вигадка, яка черговий раз підтверджує легендарність героя.

Поема Гліба Сітька «Український супергерой славний лицар Устим Кармелюк», що побачила світ у Луцьку 2012 року, стала своєрідним логічним висновком до діяльності Кармалюка. Окресливши весь його життєвий шлях і подавши деякі факти історичного характеру, автор заспівав гімн народному борцеві, утверджуючи справедливість народних поривань і підняття морального духу українців і в XXI столітті:

Зараз знову дехто лає героїв Вкраїни,
Та Січ їде, як собаки не брешуть за тином
Пригадає Україна Мазепу й Бандеру,
Й всіх, хто встав за її правду супроти імперій
На Майдан, під Берестечко, Батурина та Крути...
Пам'ятають українці. Не зможуть забути. [4, с. 43]

Погоджуючись із твердженням Олександра Гижі, Г. Сітько звертає увагу на той факт, що український і польський народ не повинні ворогувати, їхня спільність думок і прагнень пояснюється подібністю культур, історичним прагненням незалежності, а представники панівної верхівки не мають нічого спільного із народом:

Вмів Устим в оману вводить ворожі загони:
На бабусю обернеться купцем-пилипоном,
То гусарським офіцером, то чесним панотцем
І пошле собі облаву кудись у болотце.
Та не втримався б він довго, якби не селяни,
Що йому допомагали з любові й пошани,
Не євреї-ремесники та дрібні торговці,
Не загонове шляхетство – на сажень землиці, –
Та великий польський гонор та шабля на стіну –
Кармелюк у них ховався не одну днину.

Серед них було чимало таких, що вважали
Що поляки й українці можуть бути братами.
Їх діди із козаками ходили до Криму,
Де доводилось стояти спиною до спини;
Поважали отамана, тримали за свого
Їм Устим й не заперечував, що йому із того?
Він давно тримав на думці: шляхетність – не в крові
А в порядності, відвазі й до ближніх любові. [4, с. 21].

Історична тематика – від козацьких літописів до сучасних історичних творів – посідає помітне місце в українському письменстві. Митці повсякчас прагнули художньо осмислити найважливіші віхи історичного буття народу. Саме тому наша література має в своєму арсеналі справді поважну кількість високохудожніх творів на

історичну тему (П. Куліш, М. Старицький, І. Нечуй-Левицький, Б. Лепкий, П. Загребельний, Р. Іваничук, Ю. Мушкетик та інші).

Чільне місце у вітчизняній історичній літературі належить творам про національно-визвольну боротьбу українського народу. Національне й економічне гноблення породжувало народний спротив, найпотужнішими виявами якого були козаччина, гайдамаччина, опришківство і, поза сумнівом, визвольницька діяльність Устима Кармалюка. Остання спрямовувалася проти польського панства, яке встановило свій лад в Україні. Та в діяльності легендарного отамана вбачаються не лише соціальні мотиви, а й прагнення звільнити народ від чужоземної влади, яка пригнічувала великий етнос.

Офіційна історіографія тривалий час замовчувала справжню історію народу, підганяючи її до потреб «загребущих сусідів», які здійснювали антидержавну політику щодо України. Огляд історіографічних джерел про національно-визвольну боротьбу під проводом Устима Кармалюка дозволяє виокремити три точки зору в її трактуванні: польську, російську й українську. Українські історики (М. Грушевський, Є. Черкаський, І. Єрофеїв, І. Гуржій та інші) відстоювали народний погляд на діяльність ватажка, тому їхні спостереження розходяться з трактуванням польської та російської історіографій, де висвітлення подій мало тенденційний характер, бо виправдовувало політику загарбників.

Представник польської історичної науки ХІХ століття Й. Ролле в своєму белетристичному нарисі описав Устима Кармалюка з погляду польської шляхти, показавши його кримінальним злочинцем, ватажком зграї грабіжників, цілком спотворивши діяльність народного героя. Проте у своїй тенденційній роботі автор мусив віддати належне й історичній правді. Тоді постать Кармалюка постає перед читачем у її справді героїчному вигляді. Саме від Ролле довідуємося про безкорисливість отамана, його надзвичайне завзяття в боротьбі з панами, любов до України тощо. У російській, а згодом і «советській» історіографії діяльність Кармалюка пов'язувалася з декабристським рухом. Із часта українського героя порівнювали з Омеляном Пугачовим, який вважався «власть імущими» розбійником і бунтівником (С. Соловйов, І. Померанц). Радянські історики (Ф. Ястребов, С. Якимович, І. Гуржій, В. Голобуцький) змушені були свідомо замовчувати істинні мотиви визвольної діяльності Кармалюка, надаючи їй передовсім антифеодалного, соціального спрямування. Із відомих причин українські історики були обмежені в трактуванні перебігу минулих подій, повинні були оминати гострі кути в потлумаченні численних реалій (О. Бойко, О. Скиба та ін.).

Погоджуючись із твердженням, що літературний твір історичної тематики має в своїй основі художній вимисел, стверджуємо, що у вигадці, як кажуть, є частка правди. По відношенню до Устима Кармалюка маємо засвідчити, що всі твори українських авторів, написані протягом ХІХ – ХХІ століть, ґрунтуючись на народних джерелах, створили загалом правдивий образ народного ватажка. Адже фольклор зберіг найважливіші факти і оцінки дій героя, чого не можна сказати про історіографію, що протягом кількох віків в силу зміни політичних орієнтирів дещо міняла трактування діяльності поодиноких народних бунтарів ХІХ століття. Твори письменників порубіжжя (О. Гижі) і нового покоління митців (І. Лагунова, Г. Сітька) стали своєрідним фактом, який говорить про те, що образ Устима Кармалюка є важливим для формування національної свідомості підростаючих поколінь. Він – символ волі і приклад для українців, що борються за свою самоідентичність.

Список використаної літератури

1. Гижя О. Облога Кармалюка. Історичний роман / І. Гижя. – К.: Укр. письменник,

1993. – 446 с.

2. Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. Кн. 2.: 1960 – 1990-ті роки. Навч. Посібник / За ред. В. Г. Дончика. – К.: Либідь, 1995. – 512 с.

3. Лагунов І. Серце Кармалюка: Драматична поема у 30 сценах / І. Лагунов. – Жмеринка, 2003. – 127 с.

4. Сітько Гліб. Український супергерой славний лицар Устим Кармалюк: поема / Гліб Сітько. – Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2014

L. V. Romanenko, O. V. Evmenenko

MODERN INTERPRETATION OF USTYM KARMALIUK'S FIGURE IN UKRAINIAN LITERATURE

The article explores the peculiarities of presentation of Ustym Karmaliuk's figure in the works of contemporary Ukrainian authors (Alexandr Giga «Siege of Karmaliuk», Igor Lagunov «Karmaliuk's Heart», Gleb Sitko «Ukrainian superhero glorious knight Ustym Karmalyuk»). The aim of this article is to disclose the peculiarities of the artistic vision of events in the first half of the 19th century and Ustym Karmaliuk's role in the statement of Ukrainian statehood, the determination of the aspirations and expectations on the future of the nation and also the analysis and comparison of portraying of this character in fiction and historical sources.

Clarification of the specific features of artistic modeling of this figure is just on time. Under the conditions of development of the young Ukrainian state, the scientists will be given the opportunity to learn the artistic history, free from neutral interpretation of the really knight pages of the past. In addition, literary works about Karmaliuk has not yet been considered from the perspective of the embodiment of the concepts of the heroic and tragic segments of our history, determining the proportionality of the historical and artistic conflicts, clarifying poetical specifics of creating a character of outstanding historical personality. The relevance of the chosen theme is due to the fact that literary karmalyukiana has its specific task to form national consciousness, to increase and develop the historical spiritual experience of ethnos, to convey moral lessons to future generations.

Analysis of the literary karmalyukiana in the article is based on the statement most popular among researchers nowadays. Its central thesis is about the proportion of historical fact to fiction and artistic assumption.

Keywords: *karmalyukiana, novel, poem, poetry, artistic text, image, tradition, modern literature, folklore, historiography and self-identity.*

УДК821.161.2 Жил(045)

К. Г. Сардарян

ЕСТЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПТИ ТВОРЧОСТІ І. В. ЖИЛЕНКО (на матеріалі книги спогадів «Homo feriens»)

У статті з'ясовано формування естетико-філософських поглядів письменниці; визначено основні естетико-філософські концепти творчості І. Жиленко (на матеріалі книги спогадів «Homo feriens»); подано уявлення про рецепцію творчості мисткині; осмислено проблему внутрішнього світу авторки крізь призму її естетичних та філософських шукань. Розглянуто екзистенційні питання, які порушує письменниця у книзі спогадів, проаналізовано роздуми мисткині, що відбивають